

12 mei 2021

In hoeverre is de conjunctief echt verdwenen uit het Nederlands?

De attitude tegenover de conjunctief in het Nederlands

Bachelor Eindwerkstuk Taalwetenschap

Abstract

De conjunctief is een werkwoordswijs die zo goed als verdwenen is uit het Nederlands. Dit is in contrast met het Italiaans, waar de conjunctief een vast onderdeel van de grammatica uitmaakt. In de enquête werd gekeken naar de attitude van Nederlanders tegenover de conjunctief. De hypothese dat de conjunctief een hoog register heeft – en dus zeer formeel en beleefd is – is ontkracht met dit onderzoek. De meerderheid van de participanten vond de conjunctief van een lager educatieniveau, onbeleefd, en informeel. Het onderzoek concludeert dat de conjunctief niet meer taalkundig herkend wordt in het Nederlands, en daarom als onnatuurlijk wordt beschouwd.

Sleutelwoorden: attitude, conjunctief, Italiaans, Nederlands

Anne Molegraaf

6152619

Universiteit Utrecht

Begeleider: Prof. dr. Roberta D'Alessandro

Tweede lezer: Dr. Joost Zwarts

Inhoud

1	Introductie	2
1.1	Een vergelijking tussen talen.....	2
1.2	Werkwoordsklassen en dimensies van variatie.....	2
2	Het Linguïstisch Paradigma	4
2.1	De Conjunctief in het Nederlands	4
2.2	De Conjunctief in het Italiaans.....	5
2.2.1	Conjunctief door negatie	6
2.2.2	Conjunctief door emotie	7
2.2.3	Conjunctief door mening	8
2.2.4	Conjunctief door wens.....	8
2.2.5	Conjunctief door twijfel.....	9
2.2.6	Conjunctief door onpersoonlijke vorm.....	9
2.3	<i>Concordanza dei tempi</i>	10
2.4	Vergelijking.....	11
2.4.1	Syntaxis	13
2.4.2	<i>Irrealis</i>	14
2.5	Vendlers Werkwoordklassen.....	15
2.6	Dimensies van Variatie	17
3	Onderzoeksvragen	19
3.1	Hypothesen.....	19
4	Dataverzameling	21
4.1	Methode.....	21
4.2	Deelnemers.....	23
5	Resultaten	24
5.1	Data	24
5.2	Analyse.....	31
6	Samenvatting & Conclusie	33
7	Referenties	35
8	Appendix	37
	Bachelor Eindwerkstuk Onderzoek Enquête.....	37

1 Introductie

De conjunctief (ook wel: *aanvoegende wijs*) is één van de vier werkwoordswijzen in het Nederlands, naast de indicatief, de imperatief, en de infinitief. In het Nederlands is de conjunctief zo goed als verdwenen uit het moderne taalbeeld. Hij wordt alleen nog gebruikt in vaste uitdrukkingen als *leve de koning*, *als het ware* en *koste wat het kost* (Nederlandse Taalunie, n.d.). In dit eindwerkstuk wordt onderzocht of de conjunctief nog herkend wordt als deze buiten een uitdrukking staat en of deze dan nog als natuurlijk wordt beschouwd.

De hoofdvraag die beantwoord wordt luidt: Wat is de attitude tegenover de conjunctief in het Nederlands en welke variabelen spelen een belangrijke rol in het bepalen van het gebruik?

1.1 Een vergelijking tussen talen

In een taal als het Italiaans is de conjunctief nog wel aanwezig. Het is een vast onderdeel van de grammatica en wordt gebruikt om een wens of mening uit te drukken. In het Italiaans omvat de conjunctief vele functies (Serianni 1986, 2006; Satta, 1984), en daarom wordt deze taal als referentiekader gebruikt om te laten zien wat voor gebruik er aan de conjunctief worden gekoppeld. Bij het leren van Italiaans is het voor Nederlandssprekenden een uitdaging om het principe van de conjunctief op te pikken, omdat het gebruik van de werkwoordswijs zo verschilt van het Nederlands. Voor Nederlanders is het ingewikkeld om de conjunctief op een nieuwe manier te gebruiken die niet zichtbaar is in hun moedertaal.

De eerste stap is het vergelijken van de grammaticale systemen rondom de conjunctief in het Italiaans en in het Nederlands om te checken of er enige overlap is. Het valt niet te ontkennen dat de grammatica's van het Nederlands en het Italiaans niet compleet overlappen. In de Italiaanse taal wordt frequent gebruik gemaakt van de conjunctief op een wijze die in het Nederlands 'uitgestorven' wordt verondersteld. Dit houdt wel in dat er geen intentie is om naar volledigheid van overlap te streven. De functie van de zin leidt de werkwoordswijs in het Italiaans; deze zelfde functies (twijfel, wens, mening, etcetera) zorgen niet voor een conjunctief in het Nederlands.

1.2 Werkwoordsklassen en dimensies van variatie

Vervolgens is er gekozen om het beeld van de conjunctief in het Nederlands breder te benaderen door Vendler's werkwoordsklassen (1957) mee te nemen en zo te kijken of er een effect is van werkwoordsklasse op de grammaticale werkwoordswijs. Als derde stap is de focus vervolgens

verschoven naar een meer sociolinguïstisch perspectief en is de conjunctief onderzocht aan de hand van de dimensies van taalvariatie (Coseriu, 1981).

Om te onderzoeken hoe Nederlanders de conjunctief beschouwen is een enquête opgezet. Het ging hier om de grammaticaliteit – vindt men de conjunctief buiten een uitdrukking acceptabel? – en om het gebruik in een bepaalde context – wat is het register dat gelinkt wordt aan de conjunctief? Variabelen zoals leeftijd, geslacht, en educatie zijn meegenomen om analyses te doen.

De enquête beoogt een sociolinguïstisch perspectief. Door de grammaticale eigenschappen aan de sociale attitude te koppelen wordt een compleet beeld opgezet over zowel de functies en grammaticaliteit via de syntaxis, als het gebruik en het geassocieerde register via de sociolinguïstiek.

Vanuit een wetenschappelijk oogpunt richt dit eindwerkstuk zich op de attitude tegenover de conjunctief, een fenomeen dat in de Nederlandse taal amper meer voorkomt. Met de data-analyse zijn er inzichten uitgekomen die van te voren niet voorspeld waren.

In hoofdstuk 2 wordt de Nederlandse conjunctief geïntroduceerd. De contexten waarin deze verschijnt worden vergeleken met de contexten waarin de Italiaanse conjunctief voorkomt. In hoofdstuk 3 wordt het onderzoek opgezet, met onderzoeksvragen en hypothesen. Aansluitend volgt hoofdstuk 4 waarin de methode beschreven wordt. Hoofdstuk 5 bevat de resultaten van het onderzoek en de analyse ervan. Tenslotte sluit dit eindwerkstuk af met hoofdstuk 6, de samenvatting en conclusie.

2 Het Linguïstisch Paradigma

2.1 De Conjunctief in het Nederlands

Het hoofdstuk over de conjunctief in Broekhuis et al. (2015), één van de belangrijkste referentiegrammatica's over de syntaxis van het Nederlands, is relatief kort. De belangrijkste reden hiervoor is dat de wijs van de conjunctief in het Nederlands eigenlijk uitgestorven is. Broekhuis et al. geven aan dat vanaf de zestiende eeuw de conjunctief in spreektaal steeds minder voorkwam. Na eeuwen evolutie van de Nederlandse taal is deze wijs alleen nog overgebleven in specifieke uitdrukkingen (zin 1, 2, 3 & 4; conjunctief dikgedrukt; hele uitdrukking onderstreept).

- (1) Hij moet **koste wat het kost** zijn baan behouden.
- (2) Ze liep **als het ware** tegen me aan!
- (3) **Leve de koning!**
- (4) **Het zij zo.**

Waar andere talen meerdere functies aan de conjunctief toekennen, gebruikt het Nederlands de conjunctief dus alleen nog in vaste uitdrukkingen. Het is bijvoorbeeld niet nodig om in een bijzin met onzekerheid een conjunctief te gebruiken in het Nederlands - men gebruikt hier de indicatief. In tegenstelling tot in het Nederlands, worden in het Italiaans meerdere functies aan de conjunctief toegekend. Om deze reden, en om alle mogelijke contexten waarin de conjunctief kan worden gebruikt in acht te nemen, richt dit eindwerkstuk zich op de verschillende contexten en daarmee op de functies die het Italiaans aan de conjunctief koppelt. In sectie 2.2 wordt het Italiaans uitgebreider besproken om daarna in 2.3 de vergelijking te kunnen maken met de opzichten waarin het Nederlands verschilt.

Zoals in zinnen (1)-(4) is te zien bestaat de vorm van de conjunctief uit de infinitief in tegenwoordige of verleden tijd zonder *-n*. De functies van de uitdrukkingen kunnen wensen of aansporingen zijn, zoals in (1) en (3), maar ook gelatenheid of overgave, zoals in (2) en (4) (Broekhuis et al., 2015). Aangezien de conjunctief in het Nederlands niet buiten uitdrukkingen gebruikt wordt, wordt er minder naar de achterliggende semantische waarde van de conjunctief tegenover de indicatief gekeken. In andere talen waarbij de conjunctief een sterker onderdeel is van de grammatica, zoals in het Italiaans, wordt er meer onderscheid gemaakt. Dit gebeurt op de manier dat de conjunctief vaak getoond wordt door de *irrealis*, en de indicatief door de *realis*

(Broekhuis et al., 2015). *Irrealis* betekent dat de gebeurtenissen waarover gesproken wordt (nog) niet zijn uitgekomen. Er bestaat geen zekerheid of de gebeurtenis überhaupt zal plaatsvinden. De uitkomst is afhankelijk van factoren die men niet altijd zelf in de hand heeft. Bij *realis* gaat het om acties die feitelijk zijn, en die zijn gebeurd, of zeker gaan gebeuren. Er bestaat geen twijfel of de actie uitgevoerd gaat worden, in tegenstelling tot bij de *irrealis*.

2.2 De Conjunctief in het Italiaans

In het Italiaans is de conjunctief een wijs die vele functies omvat en vier verschillende werkwoordstijden heeft. De vervoeging van de onvoltooide tegenwoordige tijd, de *presente*, staat afgebeeld in Tabel 1 met het werkwoord ‘*mangiare*’ (‘eten’) als voorbeeld. Dit werkstuk richt zich op de *presente*, daarom zijn de andere tijden (*imperfetto*, *passato* en *trapassato* niet meegenomen).

	<i>presente</i>
<i>che io</i>	<i>mang-i</i> eten-SBJV.1SG “dat ik” “eet”
<i>che tu</i>	<i>mang-i</i> eten-SBJV.2SG “dat jij” “eet”
<i>che lui/lei/Lei</i>	<i>mang-i</i> eten-SBJV.3SG “dat hij/zij/u” “eet”
<i>che noi</i>	<i>mang-iamo</i> eten-SBJV.1PL “dat wij” “eten”
<i>che voi</i>	<i>mang-iate</i> eten-SBJV.2PL “dat jullie” “eten”
<i>che loro</i>	<i>mang-ino</i> eten-SBJV.3PL “dat zij” “eten”

Tabel 1: vervoeging van de conjunctief bij het werkwoord ‘*mangiare*’ (‘eten’).

In de meeste gevallen gebruikt men de indicatief, wanneer het gaat om feiten, verklaringen, zekerheden, en bevestigingen. Deze wijs komt vooral voor in gesproken taal met een laag register. Toch zijn er grammaticale situaties waarbij de conjunctief de voorkeur heeft, of zelfs verplicht is. Er zijn diverse gelegenheden waarbij het beter is om de conjunctief te gebruiken, omdat dit onmiddellijk de intentie van de zin weergeeft en de context verduidelijkt.

De focus wordt nu gelegd op de verschillende functies die de conjunctief in het Italiaans kan hebben. In elke zin wordt door middel van de gloss de wijs van de zin weergegeven. De variatie van de zin met de indicatief is weergegeven om de vergelijking van grammaticaliteit te tonen, niet om de focus te leggen op de afwisseling van de twee wijzen. Het laatste wordt wel besproken in Renzi (1988). De Nederlandse vertalingen van de zinnen zijn altijd vertaald volgens de correcte Italiaanse zin en niet volgens de vorm tussen de haakjes. De asterisk (*) geeft aan dat de zin geheel ongrammaticaal wordt met de andere wijs. Het vraagteken (?) geeft aan dat er twijfel over bestaat of de zin gebruikt kan worden – indien dit wel het geval is zal deze vooral in een gesproken, laag register worden gebruikt.

2.2.1 Conjunctief door negatie

Een eerste functie die de conjunctief kan hebben is het gebruik bij een onzekerheid van het ‘niet weten’ (*non sapere*). *Sapere* is een interessant werkwoord, omdat de (on)zekerheid van de situatie de wijs van de zin bepaalt.

Geadapteerd van Mezzadri 2000, p. 148

(5) *So* *che* *Jean* *è* (**sia*) *francese* *o*
 weten-1SG.IND dat Jean zijn.3SG.IND (**zijn.3SG.SBJV*) Frans of
belga.

Vlaams

“Ik weet dat Jean Frans of Vlaams is.”

(6) *Non* *so* *se* *Jean* *sia* (*?è*) *francese* *o*
 niet weten-1SG.IND of Jean zijn.3SG.SBJV (*?zijn.3SG.IND*) Frans of
belga.

Vlaams

“Ik weet niet of Jean Frans of Vlaams is.”

In zin (5) gebruikt men een indicatief in de bijzin, omdat het over een feit, een zekerheid gaat. Het is hier ongrammaticaal om een conjunctief te gebruiken. Daarentegen wordt in zin (6) gesproken van een onzekerheid, door middel van de negatie *niet*. Hierdoor moet de conjunctief *presente* worden gebruikt in de bijzin om de twijfel weer te geven, en wordt de indicatief als twijfelachtig beschouwd.

2.2.2 Conjunctief door emotie

Een volgende functie van de conjunctief is het uiten van emoties. Dit kunnen zowel positieve (7) als negatieve (8) emoties zijn.

Geadapteerd van Mezzadri 2000, p. 148

(7) *Son-o contento che il tuo libro abbia* (?*ha*)
 zijn-1SG.IND tevreden dat het jouw boek hebben.3SG.SBJV (?hebben.3SG.IND)
successo.

succes

“Ik ben tevreden dat jouw boek succes heeft.”

(8) *Tem-o che Mauro arriv-i* (?*arriv-a*)
 vrez-en-1SG.IND dat Mauro arriveren-3SG.SBJV (?arriveren-3SG.IND)
in_ritardo.

laat

“Ik vrees dat Mauro te laat arriveert.”

Zin (7) geeft de positieve emotie van ‘ergens tevreden mee zijn’ aan, en hierdoor wordt in de bijzin de conjunctief van *avere* (‘hebben’) gebruikt. Er is geen context nodig van het tijdsframe; het is duidelijk dat het boek op dit moment succes heeft. Een indicatief zou alleen geaccepteerd worden in spreektaal met een laag register. In andere formele situaties is het noodzakelijk om een conjunctief te gebruiken. Zin (8) gaat over emotie die nu gevoeld wordt door een gebeurtenis die misschien wel of niet kan plaatsvinden in de toekomst. Het gebruik van een indicatief zou erg vreemd zijn in deze zin omdat *temere* een hoog register heeft (en dus de conjunctief vereist), en de indicatief juist een laag register.

2.2.3 Conjunctief door mening

Zoals eerder beschreven wordt ook het uiten van een mening in het Italiaans gedaan met de conjunctief. Hierbij worden vaak de werkwoorden *pensare* ('denken') of *credere* ('geloven') gebruikt.

Geadapteerd van Mezzadri 2000, p. 148

- (9) *Pens-o* *che* *Marcello Mastroianni sia*
 denken-1SG.IND dat Marcello Mastroianni zijn.3SG.PRES.SBJV
 (?è) *il* *miglior* *attore* *italiano.*
 (?zijn.3SG.PRES.IND) de beste acteur Italiaans
 "Ik denk dat Marcello Mastroianni de beste Italiaanse acteur is."

Door het uitdrukken van een mening wordt de conjunctief gebruikt in zin (9). Het maakt geen verschil of er feiten achter zitten die bewijzen dat Mastroianni de beste Italiaanse acteur is (door bijvoorbeeld genomineerd te zijn voor prijzen), het blijft een persoonlijke opvatting waarbij de conjunctief gebruikt moet worden. Gebruik van de indicatief zou hier feiten vereisen. Vooralsnog is er alleen acceptatie van deze zin met een indicatief in een gesproken, laag register.

2.2.4 Conjunctief door wens

Bij wensen die uit zouden kunnen komen wordt ook de conjunctief gebruikt. Dit is ongeacht de realiteit, en de mate waarin de wens al dan niet zou kunnen uitkomen.

Geadapteerd van Mezzadri 2000, p. 148

- (10) *Desider-o* *che tu mi dic-a* (?dic-i)
 willen-1SG.IND dat je mij zeggen-2SG.PRES.SBJV (?zeggen-2SG.PRES.IND)
la verità!
 de waarheid
 "Ik wil dat je mij de waarheid zegt!"
- (11) *Non* *permett-o* *che qualcuno parl-i*
 niet toestaan-1SG.IND dat iemand praten-3SG.PRES.SBJV
 (**parl-a*) *male de-l* *mio* *paese.*
 (*praten-3SG.PRES.IND) slecht over-het mijn land
 "Ik sta niet toe dat iemand slecht praat over mijn land."

Zin (10) en (11) drukken een sterke wil uit, die de conjunctief in de bijzin vereist. In zin (10) bestaat er twijfel of een indicatief mogelijk is. Door de context van zin (11) is het grammaticaal onjuist als hier een indicatief gebruikt wordt.

2.2.5 Conjunctief door twijfel

Een volgende functie van de conjunctief is het uitdrukken van twijfel. Dit wordt vaak gedaan met een werkwoord als *dubitare* ('betwijfelen') of met de constructie *non essere sicuro* ('niet zeker zijn').

Geadapteerd van Mezzadri 2000, p. 148

- (12) *Non sono sicuro che la Nazionale italiana di calcio*
 niet zijn-1SG zeker dat het elftal Italiaans van voetbal
*poss-a (*può) vincere contro il Brasile*
 kunnen-3SG.SBJV (*kunnen-3SG.IND) winnen tegen het Brazilië
 "Ik ben niet zeker dat het Italiaanse voetbalelftal kan winnen tegen Brazilië."

Zin (12) geeft een voorspelling van de toekomst weer, die nog onzeker is. Er zijn verschillende hypothetische scenario's mogelijk, waardoor de Agent (hier eerste persoon enkelvoud) twijfel kan uitspreken over de uitkomst; hierdoor is geen indicatief mogelijk.

2.2.6 Conjunctief door onpersoonlijke vorm

De laatste functie van de conjunctief is het weergeven van meningen die gedeeld worden. Dit wordt gedaan met het werkwoord *essere* ('zijn') in de onpersoonlijke vorm ('het is') plus een bijvoeglijk naamwoord of bijwoord.

Geadapteerd van Mezzadri 2000, p.148

- (13) *È importante che un giovane impari*
 zijn-3SG belangrijk dat een jongere leren-3SG.PRES.SBJV
(?impar-a) diverse lingue straniere.
 (?leren-3SG.PRES.IND) diverse talen vreemde
 "Het is belangrijk dat een jongere diverse vreemde talen leert."

- (14) È giusto che ogni bambino possa
 zijn-3SG goed dat elk kind kunnen-3SG.PRES.SBJV
 (?può) frequentare la scuola gratuitamente.
 (?kunnen-3SG.PRES.IND) gaan-INF de school gratis.

“Het is goed dat elk kind gratis naar school kan gaan.”

In zin (13) en (14) wordt er wel degelijk van een mening gesproken, zoals in zin (9). Toch zijn dit minder persoonlijke opvattingen en eerder wensen die benadrukt worden. Door geen gebruik te maken van werkwoorden als *denken*, *vinden*, of *geloven* komen deze stellingen eerder over als feitelijke beweringen. Dit versterkt de zekerheid van de zinnen en maakt het twijfelachtig of hier een indicatief gebruikt kan worden.

2.3 *Concordanza dei tempi*

Een andere situatie waarin de conjunctief wordt gebruikt heeft te maken met het fenomeen van de *concordanza dei tempi* (letterlijk: overeenstemming der tijden). Dit houdt in dat er rekening moet worden gehouden met de tijden van de werkwoorden (tegenwoordig of verleden) bij een zin die uit twee frasen bestaat. Er bestaan drie typen van overeenstemming: anterioriteit (*anteriorità*), posterioriteit (*posteriorità*) en gelijktijdigheid (*contemporaneità*). Voorbeelden van deze typen mét de conjunctief zijn respectievelijk:

Geadapteerd van Mezzadri 2000, p. 149

- (15) *Sper-o che il tuo viaggio sia stato bello.* [anterioriteit]
 hopen-1SG dat de jouw reis zijn-3SG.SBJV zijn-PTCP mooi

“Ik hoop dat jouw reis mooi is geweest.”

- (16) *Pens-o di andare a-l mare domani.* [posterioriteit]
 denken-1SG om gaan-INF naar-de zee morgen

“Ik denk dat ik morgen naar de zee zal gaan.”

- (17) *Cred-o che tu sia un ottimo studente.* [gelijktijdigheid]
 geloven-1SG dat je zijn-2SG.SBJV een beste student

“Ik geloof dat je een heel goede student bent.”

De hoofdzinnen van 15, 16, en 17 bevatten een vorm van tegenwoordige tijd, en door het tijdsframe van de actie (één van de drie typen) die in de bijzin plaatsvindt worden de werkwoordsvormen hierop aangepast. Door het tijdsframe wordt duidelijk wanneer de actie heeft plaatsgevonden (in het verleden: anterioriteit), zal plaatsvinden (in de toekomst: posterioriteit), of plaatsvindt (in het nu: gelijktijdigheid).

Bij de overeenstemming in het Italiaans in de gelijktijdigheid kan een conjunctief *presente* alleen worden gevolgd door een conjunctief *presente* in de bijzin. Giorgi (2009) licht dit verder toe door het volgende te zeggen: “(...) with subjunctive temporal agreement is enforced, i.e., the embedded form must appear in the past or in present, depending upon the form of the superordinate verb: present under present and past under past” (p. 1842). Hiermee zegt ze dat de conjunctief het werkwoord in de hoofdzin de overeenstemming van tijden bepaalt en hieruit de werkwoordstijd van de bijzin volgt.

2.4 Vergelijking

Zoals duidelijk is geworden in de voorafgaande paragrafen, kent het Italiaans diverse situaties waarin het gebruik van de conjunctief verplicht dan wel wenselijk is. In deze paragraaf worden de Nederlandse vertalingen met de Italiaanse zinnen vergeleken om uit te vinden of de diverse functies van de conjunctief in het Italiaans hetzelfde zijn als die van de conjunctief in het Nederlands.

Allereerst een terugblik naar zin (6):

(6) *Non so se Jean sia (?è) francese o
niet weten-1SG.IND of Jean zijn.3SG.SBJV (?zijn.3SG.IND) Frans of
belga.
Vlaams
“Ik weet niet of Jean Frans of Vlaams is.”*

De negatie van *non* (‘niet’) in combinatie met het werkwoord *sapere* (‘weten’) zorgt in het Italiaans voor een verplichte conjunctief. In het Nederlands is er geen enkele twijfel dat men hier een indicatief gebruikt. Het zou onnatuurlijk zijn om hier *zij*, de indicatief van *zijn*, toe te passen.

Vervolgens is er de conjunctief van emotie. Een voorbeeld hiervan was zin (8).

(8) *Tem-o* *che* *Mauro* *arriv-i* (*?arriv-a*)
 vrez-en-1SG.IND dat Mauro arriver-en-3SG.SBJV (*?arriver-en-3SG.IND*)

in_ritardo.

laat

“Ik vrees dat Mauro te laat arriveert.”

Het werkwoord *temere* (‘vrez-en’) zorgt in het Italiaans voor de functie van emotie, die een conjunctief vereist. In het Nederlands gebruikt men hoe dan ook een indicatief. *Arrivere* als Nederlandse conjunctief kan worden gezien als een grammaticale fout, omdat de Nederlandse grammatica nu eenmaal een indicatief vereist.

Bij het gebruik van de conjunctief bij het uiten van een mening wordt zin (9) nog eens aangehaald:

(9) *Pens-o* *che* *Marcello Mastroianni* *sia*
 den-ken-1SG.IND dat Marcello Mastroianni zijn.3SG.PRES.SBJV
 (*?è*) *il* *miglior* *attore* *italiano.*
 (*?zijn.3SG.PRES.IND*) de beste acteur Italiaans

“Ik denk dat Marcello Mastroianni de beste Italiaanse acteur is.”

Opnieuw is het in het Nederlands niet mogelijk om een conjunctief te gebruiken. Het klinkt onnatuurlijk in de zin en de functie van mening wordt in het Nederlands niet aan de conjunctief gekoppeld.

Dan is er de conjunctief waarin een wens wordt uitgesproken, zoals in zin (11):

(11) *Non* *permett-o* *che* *qualcuno* *parl-i*
 niet toestaan-1SG.IND dat iemand praten-3SG.PRES.SBJV
 (**parl-a*) *male* *de-l* *mio* *paese.*
 (**praten-3SG.PRES.IND*) slecht over-het mijn land

“Ik sta niet toe dat iemand slecht praat over mijn land.”

Hoewel het in het Italiaans grammaticaal fout is om een indicatief te gebruiken door de constructie van de zin en de grammatica, is het in het Nederlands geen probleem. Integendeel, het klinkt hier van een laag register en wellicht zelfs taalkundig fout om hier een conjunctief te gebruiken van *praten*.

Een andere functie van de conjunctief was het uitdrukken van twijfel, met als voorbeeld zin (12):

(12) *Non sono sicuro che la Nazionale italiana di calcio*
 niet zijn-1SG zeker dat het elftal Italiaans van voetbal
*poss-a (*può) vincere contro il Brasile*
 kunnen-3SG.SBJV (*kunnen-3SG.IND) winnen tegen het Brazilië
 “Ik ben niet zeker dat het Italiaanse voetbalelftal kan winnen tegen Brazilië.”

Bij twijfel is het verplicht om een conjunctief te gebruiken in het Italiaans, zoals de asterisk bij de indicatief aangeeft. In het Nederlands wordt daarentegen altijd een indicatief gebruikt, ook wanneer de hoofdzin twijfel uitdrukt.

Tenslotte is er het gebruik van de conjunctief door een mening in onpersoonlijke vorm, zoals in zin (14):

(14) *È giusto che ogni bambino poss-a*
 zijn-3SG goed dat elk kind kunnen-3SG.PRES.SBJV
(?può) frequentare la scuola gratuitamente.
(?kunnen-3SG.PRES.IND) gaan-INF de school gratis.
 “Het is goed dat elk kind gratis naar school kan gaan.”

Aansluitend bij de eerdere vergelijkingen laat ook de functie van de onpersoonlijke vorm geen sporen bij het Nederlands na. De hoofdzin met onpersoonlijke vorm vraagt om een conjunctief in de bijzin in het Italiaans, maar in het Nederlands blijft de wijs van de bijzin de indicatief.

Er valt dus te concluderen dat er geen overlap is qua functies van de conjunctief in het Italiaans en het Nederlands, en dat er in andere richtingen moet worden gekeken om een beter beeld te scheppen over wat de conjunctief in het Nederlands in deze tijd nog inhoudt.

2.4.1 Syntaxis

Wanneer men Italiaanse zinnen met de conjunctief naar het Nederlands vertaalt, wordt er meestal gebruikt gemaakt van de indicatief. Het gebruik van de aanvoegende wijs zou door de Nederlandse grammatica niet altijd passen. Hoogeveen (2020) heeft hier onderzoek naar gedaan door te kijken naar de Nederlandse vertaling van een Italiaans boek en hierbij een tabel op te stellen van de werkwoordstijden en -wijzen die gebruikt werden. Ze heeft laten zien dat de Nederlandse auteur

de vrijheid nam om een variatie van tijden in te zetten om de conjunctieven te vertalen. Van de 218 conjunctieven die er in het Italiaans aanwezig waren, werd er slechts één met een conjunctief naar het Nederlands vertaalt. De andere vertalingen bestonden grotendeels uit indicatieven, waarbij de Onvoltooid Tegenwoordige Tijd en de Onvoltooid Verleden Tijd het meest voorkwamen met respectievelijk 31,65% en 28,44%. Dit laat zien dat de conjunctief niet altijd een vaste vertaling heeft, en dat dit afhangt van de tijd en de context.

Als de syntaxis van de indicatief en de conjunctief wordt vergeleken aan de hand van de *concordanza dei tempi*, maakt Giorgi (2009) een opvallend contrast duidelijk. Als het gaat om feiten (indicatieven, zoals in zin 17) zijn er meer grammaticale limieten wat betreft de tijdspanne die de werkwoorden bestrijken. Dat wil zeggen dat er door de indicatief maar één optie mogelijk is qua tijdsaanduiding ('gisteren'). Daarentegen wordt door de onzekerheid van de conjunctief in zin 16 de mogelijke tijdspanne veel breder getrokken. Er zijn meer mogelijkheden ('gisteren', 'nu', 'morgen') door de *irrealis* van de conjunctief, die hierna zal worden besproken.

Geadapteerd van Giorgi, 2009 (zin 16 en 18 respectievelijk)

(18)	<i>Gianni</i>	<i>cred-eva</i>	<i>che</i>	<i>Maria part-isse</i>
	Gianni	geloven-IMPF.IND.3SG	dat	Maria vertrekken-IMPF.SBJV.3SG
	<i>ieri /</i>	<i>adesso /</i>		<i>domani.</i>
	gisteren	nu		morgen
	Gianni geloofde dat Maria gisteren / nu / morgen vertrok.			

(19)	<i>Gianni</i>	<i>ha</i>	<i>detto</i>	<i>che</i>	<i>Maria</i>
	Gianni	hebben.PRES.IND.3SG	zeggen.PTCP	dat	Maria
	<i>è</i>	<i>partita</i>	<i>ieri/</i>		<i>*domani/ *il giorno dopo.</i>
	zijn.PRES.IND.3SG	vertrekken.PTCP	gisteren	morgen	de volgende dag
	Gianni heeft gezegd dat Maria gisteren/*morgen/*de volgende dag is vertrokken.				

2.4.2 *Irrealis*

Irrealis is een grammaticale categorie die aangeeft dat een werkwoord geen feit is (Bybee, 1998). Hierbij is de conjunctief een subcategorie van de hoofdcategorie *irrealis* die slaat op de onvoltooidheid en onzekerheid van de actie (Mauri & Sansò, 2016). Zoals ook benoemd is in Broekhuis et al. (2015) wordt de *irrealis* vaak gelinkt aan de conjunctief omdat de wijs in veel

talen de functie van mening en twijfel aangeeft. Met de eigenschap *irrealis* wordt de onzekerheid van de toekomstige actie gemarkeerd. Er worden hypothetische situaties uitgedrukt die mogelijk plaats gaan vinden (Mauri & Sansò, 2016).

Het Nederlands is morfologisch zwak in het toekennen van eigenschappen en ook in het markeren van aspect (de tijdsspanne van een actie) op werkwoordsvormen. Dit maakt dat er meer semantische context nodig is om te bepalen wanneer een actie zal plaatsvinden, omdat het niet te herleiden valt uit de syntaxis. In het Nederlands gaat het om het totaalbeeld van de frase, en kan *realis* of *irrealis* niet slechts uit de werkwoordsvorm worden afgeleid.

Deze complete vergelijking van alle functies van de conjunctief laat zien dat er geen overlap bestaat tussen het gebruik van de conjunctief in het Italiaans en in het Nederlands. De functies die de Italiaanse conjunctief classificeren, werken niet voor de Nederlandse conjunctief. Er is daarom een andere aanpak gekozen om toch mogelijk een effect van gebruik van de conjunctief te vinden. In plaats van alleen te kijken naar de specifieke functies van de conjunctief is er ook gekeken naar de verschillende werkwoordklassen volgens Vendler (1957).

2.5 Vendlers Werkwoordklassen

Vendler (1957) heeft geobserveerd dat verschillende werkwoorden zich syntactisch anders gedragen door hun eigenschappen. Aspect, ofwel de tijdspanne, wordt meestal gemarkeerd door de werkwoordstijd zoals tegenwoordige of verleden tijd, en voltooid of onvoltooid. Echter, Vendler heeft naast aspect ook gevonden dat teliciteit een eigenschap is die de klasse én tijdspanne van een werkwoord kan bepalen. Teliciteit is een grammaticaal fenomeen dat het proces en de voltooiing van een actie weergeeft. Vendler heeft hiermee onderscheid gemaakt tussen vier klassen, *activities*, *accomplishments*, *achievements*, en *states*¹. Er is naar alle klassen gekeken om voor volledigheid te zorgen en om te zorgen dat alle werkwoordklassen vertegenwoordigd werden in het onderzoek naar gebruik van de conjunctief.

Allereerst zijn er *activities*. Deze gebeuren over langere tijd en hebben geen aangewezen eindpunt; hier vallen werkwoorden zoals *rennen*, *zwemmen*, en *roken* onder. Zolang men aan het rennen is, is de *activity* bezig. Een voorbeeld van de Nederlandse conjunctief in een bijzin is (20):

¹ Deze termen worden aangehouden, omdat *accomplishments* en *achievements* in het Nederlands vrijwel dezelfde vertaling hebben.

(20) ?Ik denk dat hij zwemme.

Het klinkt onnatuurlijk om de conjunctief in de bijzin te gebruiken, en de werkwoordsklasse van *activities* neemt dit niet weg.

Dan zijn er *accomplishments*. Dit zijn processen die ook over langere tijd gebeuren, maar in tegenstelling tot *activities* hebben deze werkwoorden een eindpunt, zoals *een huis bouwen*, *een boek lezen*, of *college geven*. Wanneer het proces voltooid is, is de taak *accomplished*. Zin (21) toont de conjunctief in de bijzin met een *accomplishment*.

(21) ?Ik ben tevreden dat de docent college geve.

Eveneens als in zin (20) is het gebruik van de conjunctief in zin (21) onnatuurlijk. De klasse *accomplishments* heeft geen invloed op de lage grammaticaliteit.

In de derde klasse vallen de *achievements*. Ze gebeuren op één moment, het is dus geen proces dat voor langere tijd bezig is. De *achievements* zijn in zichzelf zijn eindpunten, zoals *realiseren*, *herkennen*, en *de top bereiken*. Er is een exact moment in de tijd waarin de voltooiing plaatsvindt. Zin (22) is een voorbeeld van een zin met de conjunctief met een *achievement*.

(22) ?Het is belangrijk dat zij dat realisere.

In zin (22) wordt een hoofdzin met onpersoonlijke vorm gebruikt en een bijzin met een *achievement*: realiseren. De werkwoordsklasse heeft geen invloed op het feit dat dit geen context is waarin men een conjunctief zou gebruiken.

Tenslotte zijn er *states*. *States* bestaan voor langere tijd, ze kunnen een eindpunt hebben, maar dat hoeft niet; dit zijn werkwoorden als *hebben*, *bezitten*, *houden van*, en *wensen*. Er is een moment in de tijd waarin je in bezit bent van een bepaald object, en dit is een proces waarbij men (soms) zelf de controle heeft over het eindpunt. Het verschil tussen *activities* en *states* is dat je met *activities* vaak bewust bezig bent. *States* kunnen activiteiten zijn die bezig zijn op de achtergrond, en die je hier en daar ook onbewust ervaart. Het voorbeeld in zin (23) toont de conjunctief in de bijzin met een *states*-werkwoord.

(23) ?Ik weet niet of hij van haar houde.

Zin (23) geeft de bevestiging dat *states* geen invloed hebben op het gebruik van de conjunctief in het Nederlands. De zin klinkt onnatuurlijk en ongrammaticaal.

Uit dit hoofdstuk kan geconcludeerd worden dat er geen effect gevonden is van het gebruik van de conjunctief in het Nederlands wat betreft Vendlers werkwoordsklassen. De conjunctief is dus niet afhankelijk van een bepaalde werkwoordsklasse. Alle werkwoordsklassen werden vertegenwoordigd en dit toont aan dat het geen grammaticaal probleem is dat de conjunctief niet wordt gebruikt.

2.6 Dimensies van Variatie

Tenslotte is er gekeken naar het sociolinguïstische aspect van de conjunctief. Het gebruik zou kunnen worden beïnvloed door het register, de formaliteit van de situatie, etcetera. Al deze vormen van sociale variatie en de invloed ervan worden besproken in Coseriu (1981).

Coseriu (1981) spreekt in zijn werk over vier dimensies van taalvariatie die invloed hebben op het register. Deze dimensies variëren op verschillende gebieden en geven de perceptie van een bepaald educatieniveau, een bepaalde sociale groep, of een bepaalde formaliteit.

Allereerst is er de *diaphasic variation*, die gericht is op de formaliteit van taal. In verschillende sociale situaties worden er andere sociale stijlen ofwel registers gebruikt die aansluiten bij de (in)formele sociale gebeurtenis. Het gaat hier bijvoorbeeld om een gesprek met een hoge baas (formeel) tegenover een borrel met een goede vrienden (informeel), maar ook om geschreven tegenover gesproken taal.

Diastratic variation is de tweede dimensie, waarbij het gaat om het taalgebruik van verschillende sociale groepen. Binnen deze dimensie is veel variatie te vinden. Zo kan de taal van de hoger-opgeleiden worden vergeleken met die van de lager-opgeleiden, maar het kan ook gaan over taal van de *millennials* tegenover die van generatie Z. Er zijn diverse manieren waarop een indeling van sociale groepen kan worden gemaakt (van educatieniveau, tot sociaaleconomische status, tot beroepen). Deze indeling hangt af van het doel van het onderzoek.

Dan is er de *diachronic variation*, die gefocust is op de variatie van taal door de tijd heen. Deze dimensie stelt dat taal die vroeger normaal was, nu als ouderwets kan worden gezien. Daarnaast kan men ook moderne (nieuwe) uitdrukkingen zien als de taal van de toekomst.

De vierde dimensie is de *diatopic variation*, hierbij worden verschillen tussen regio's blootgelegd. In verschillende gebieden in een land kunnen dialecten worden besproken die afwijken van de standaardtaal en van andere dialecten. In Nederland betekent deze dimensie bijvoorbeeld de talige verschillen tussen het Fries en het Limburgs. In dit eindwerkstuk wordt *diatopic variation* verder niet besproken, omdat met dit onderzoek eerst een algemene attitude tegenover de conjunctief wordt vastgesteld. In latere onderzoeken kunnen er meer variabelen zoals geografie meegenomen worden.

Een relatief nieuwe dimensie die niet door Coseriu is besproken, maar wel door anderen (Savy & Cutugno, 2009; Lacaze, 2020) is de *diamesic variation*. Bij deze dimensie ligt de focus op taal via verschillende media, zoals de krant, het internet, via de telefoon, of via e-mail. In de moderne tijd is dit het verschil binnen gelijke media, zoals tussen de kranten als De Telegraaf en het NRC, of tussen sociale media als Twitter tegenover Facebook, maar ook het verschil tussen verschillende media, zoals tussen het Algemeen Dagblad en Instagram.

De grens waar één dimensie eindigt en de volgende begint is soms vaag. Het vergelijken van een taal tussen verschillende generaties kan zowel een *diastatic* als een *diachronic* vraagstuk zijn. Vaak zijn de dimensies aan elkaar gelinkt omdat het medium (*diamesic*) ook invloed heeft op de formaliteit (*diaphasic*). Op deze manier kan men bij een bepaald medium een specifieke verwachting hebben over de sociale groep die dit medium gebruikt, of over de (in)formaliteit die aan het medium verbonden is.

Het sociolinguïstische aspect lijkt het meest van invloed te zijn op het al dan niet gebruik van de conjunctief, en niet het grammaticale aspect. De enquête van dit onderzoek heeft zich dan ook vooral gericht op het sociolinguïstische perspectief door te onderzoeken hoe acceptabel Nederlanders de conjunctief nu werkelijk nog vinden.

3 Onderzoeksvragen

De kern van het onderzoek is de attitude ten opzichte van de conjunctief omdat duidelijk is dat het gebruik van de conjunctief sociolinguïstische restricties heeft. De focus ligt niet op de syntaxis van de conjunctief van verschillende werkwoorden. Er is daarom gekozen om geen hypothese te verbinden aan de werkwoordklassen, omdat het meer gaat over de attitude in het algemeen, en minder over die van specifieke werkwoorden. Er is een enquête opgesteld om te meten hoe acceptabel men de conjunctief vindt qua grammaticaliteit en om te achterhalen wat voor sociale context men aan de conjunctief verbindt.

Vragen die aan de hand van de enquête beantwoord worden zijn:

- Wat is de attitude tegenover de conjunctief wat betreft grammaticaliteit?
- Wat is het register dat aan de conjunctief verbonden wordt aan de hand van de dimensies van taalvariatie volgens Coseriu (1981)?

Voor het onderzoek van dit eindwerkstuk werd aan een groep deelnemers een aantal Nederlandse zinnen voorgelegd. De werkwoorden in de zinnen zijn zo gekozen dat alle werkwoordklassen vertegenwoordigd waren volgens Vendler's werk (1957). Daarnaast is ervoor gezorgd dat de dimensies van taalvariatie volgens Coseriu (1981) gerepresenteerd waren. De volledige enquête is te vinden in de appendix van dit werkstuk.

3.1 Hypothesen

De eerste hypothese voor het experiment is dat oudere mensen (leeftijdscategorie >55 jaar) meer affiniteit zullen hebben met de conjunctief. De verwachting is dat zij een hogere score zullen hebben qua acceptatie van de grammaticaliteit van de conjunctief, omdat deze toch natuurlijker aan zou kunnen voelen bij deze generatie.

De tweede hypothese is dat uitdrukkingen met de conjunctief over het algemeen een hogere grammaticale acceptatiegraad hebben dan zinnen met de conjunctief in de bijzin, ongeacht de achtergrond van de participanten. Men is gewend om deze uitdrukkingen in het dagelijks leven te zien in spreektaal en/of schrijftaal waardoor er (onbewust) een bias zou kunnen zijn op het gebied van acceptatie qua grammaticaliteit. Daarentegen wordt de conjunctief in de bijzin helemaal niet gebruikt, waardoor men hem eerder onnatuurlijk zal vinden.

De derde hypothese is dat de conjunctief als formeel, beleefd, en ouderwets wordt gezien; ofwel dat de conjunctief een hoog register zal hebben. Dit wordt getest in het laatste deel van de enquête. Hier wordt gevraagd waar men eerder verwacht een conjunctief terug te vinden (zie Appendix). De verwachting is dat men NRC (formeel) verkiest boven Twitter (informeel), Multatuli (ouderwets) boven Wieringa (modern), NOS journaal (formeel) boven RTL boulevard (informeel), universitair college (hoger educatieniveau) boven MBO les (lager educatieniveau), en overheid (beleefd) boven buurman (onbeleefd). De verwachting is dat de attitude ten opzichte van de conjunctief vooral beïnvloed wordt door *diastaty* en *diaphasy*. Daarnaast worden de *diachrony* en *diamesy* ook meegenomen om de effecten daarvan te onderzoeken. Zoals eerder gezegd houden de dimensies verband met elkaar, en er kunnen dus conclusies getrokken worden uit het totaalbeeld dat uit de resultaten van de enquête komt.

4 Dataverzameling

4.1 Methode

De deelnemers konden meedoen via een online link. Deze bracht ze naar de enquête die bestond uit drie delen. Het doel van de enquête om zowel de productie als de perceptie tegenover de conjunctief in beeld te brengen.

In het eerste deel van de enquête moesten deelnemers de grammaticaliteit van zinnen aangeven. Dit gebeurde aan de hand van een Likert-schaal van 1-5 met de vraag of ze een zin wel (5) of niet (1) zouden gebruiken. Hiermee werd de actieve productie van de conjunctief duidelijk. In dit onderdeel zaten zinnen met een conjunctief in de bijzin (waarbij normaliter een indicatief wordt gebruikt), zinnen met uitdrukkingen met de conjunctief (*als het ware, koste wat het kost, moge en leve de koning*) en fillers. Deze sectie was bedoeld om uit te vinden of de conjunctief onderdeel is van het taalkundige repertoire van de sprekers. Een voorbeeld van een zin met de conjunctief in de bijzin is zin 24. Een voorbeeld van een zin met de conjunctief als uitdrukking is zin 25:

(24) Ik denk dat hij wense.

(25) Piet liep als het ware tegen me aan.

Het volgende deel van de enquête bestond uit het plaatsen van de conjunctief in een bepaalde context. Een vraag luidde bijvoorbeeld: "Als de minister-president vraagt: "Wilt u een rondleiding?" Wat is uw antwoord?" De antwoordmogelijkheden bestonden uit een bijzin met de conjunctief ("Ik hoop dat ik er één krijg") en een bijzin met de indicatief ("Ik hoop dat ik er één krijg"). Dit onderdeel bevatte ook vragen die als fillers ingezet werden. De vragenstellers waren mensen uit informele en formele context, respectievelijk een zus, een oma, een vriendin, en daarnaast de koning, een tandarts, de minister-president. Deze sectie toont de *diaphasy*, oftewel of de conjunctief een formeel of informeel register heeft. Het ging hier zowel om productie (kiest men voor een indicatief of een conjunctief) als om perceptie (wat voor spreker met wat voor register wordt aan de conjunctief verbonden?) De volgende twee vragen uit de enquête laten zien hoe de context gevormd werd.

Als de minister-president vraagt: "Wilt u een rondleiding?" Wat is uw antwoord? *

(26) Ik hoop dat ik er één krijg.

(27) Ik hoop dat ik er één krijg.

Als uw oma vraagt: "Wanneer zullen we afspreken?" Wat is uw antwoord? *

(28) Ik denk dat ik dit weekend kunne.

(29) Ik denk dat ik dit weekend kan.

Zin 27 en 28 geven de participanten de optie om voor de conjunctief te kiezen, en zin 26 en 29 geven de optie voor de indicatief. Het was aan de participanten om de keuze te maken, ook aan de hand van wie de vraag stelde (hier dus de minister-president en een oma). Op deze manier werd de *diaphasic variation* gevormd door de vragenstellers.

Het derde en laatste onderdeel van de enquête sluit aan bij het plaatsen van zinnen met de conjunctief in een context. Hierbij moesten deelnemers bepalen waar ze verwachtten zinnen met de conjunctief eerder terug te vinden. Dit onderdeel is gefocust op de perceptie en op de attitude tegenover de conjunctief. Men kreeg de keuze tussen twee tegenpolen: NRC Dagblad (formeel) tegenover Twitter (informeel), een boek van Multatuli (ouderwets) tegenover een boek van Tommy Wieringa (modern), NOS journaal (formeel) tegenover RTL boulevard (informeel), een universitair college (een hoger educatieniveau) tegenover een MBO les (een lager educatieniveau), de overheid (beleefd) tegenover de buurman (onbeleefd). Met deze contrasten werden de dimensies van *diachronic*, *diamesic*, en ook *diastratic variation* getest. Er is overlap met de *diaphasic variation*, dus deze is ook meegenomen. Een voorbeeld van een vraag uit dit deel is:

"Ik ben tevreden dat hij twee huizen bezitte." Vind ik eerder terug:

(30) Op Twitter

(31) In het NRC dagblad

Samengevat, het doel van deze vragen is om uit te vinden hoe de attitude van moedertaalsprekers van het Nederlands is tegenover de conjunctief. De eerste twee onderdelen zijn bedoeld om een indicatie te krijgen van hoeveel de conjunctief werkelijk nog gebruikt wordt in het Nederlands. Het laatste onderdeel wordt gebruikt om te bepalen wat de werkelijke attitude tegenover de conjunctief is door middel van de indirecte assumpties.

4.2 Deelnemers

De deelnemers zijn verzameld via online middelen en connecties. In totaal zijn er 100 participanten geweest die de enquête volledig hebben ingevuld. Deze participanten zijn op de hoogte gesteld dat hun data alleen worden gebruikt voor dit onderzoek en dat hun antwoorden anoniem zijn. Aan het eind van de enquête moesten zij in het belang van de analyse enige achtergrondinformatie verstrekken: geslacht, leeftijdscategorie, en de hoogst genoten opleiding. Tenslotte werd er gevraagd of de geënquêteerde zijn/haar hele leven in Nederland heeft gewoond. Voor leeftijd moesten de deelnemers aangeven tot welke leeftijdsgroep zij behoren: <36 jaar, 36-55 jaar, of 56> jaar (ook wel ‘jonge’, ‘middelste’ en ‘oudere’ groep). Zo wordt onderscheid gemaakt tussen drie generaties die een andere attitude kunnen hebben ten opzichte van de conjunctief.

5 Resultaten

5.1 Data

De verzamelde data is ingevoerd in het statistiekprogramma SPSS om significantietoetsen uit te voeren. Het eerste deel van de enquête ging over de grammaticaliteit van zinnen met de conjunctief. Deze werd getest met een Likert-schaal met vijf punten, waarbij 1 stond voor ‘Nee, deze zin gebruik ik niet’, en 5 voor ‘Ja, deze zin gebruik ik wel’. De data is georganiseerd in zinnen die normaliter geen conjunctief bevatten (‘zinnen met de conjunctief in de bijzin’), en uitdrukkingen met de conjunctief. Op deze respectievelijke wijze zijn de resultaten van grammaticaliteit geanalyseerd. Tabel 2 toont dus allereerst de grammaticaliteit van de conjunctief in de zinnen met de conjunctief in de bijzin². De grammaticaliteit wordt hierbij beschouwd als de acceptatiegraad.

Zin	M (SD)	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)
a. “Ik wil dat hij gelove.”	1.11 (.549)	95	2	1	1	1
b. “Wie de steen vindt, rape hem op.”	1.73 (1.053)	57	25	9	6	3
c. “Ik weet niet of hij renne.”	1.10 (.482)	94	4	1	0	1
d. “Ik denk dat hij wense.”	1.08 (.339)	94	4	2	0	0
e. “Ik ben tevreden dat hij zwemme.”	1.25 (.783)	86	10	0	1	3

Tabel 2: Acceptatiegraad (M) van de conjunctief in de reguliere zinnen.

Tabel 2 toont dat de conjunctief in de reguliere zinnen gemiddeld laag scoort in grammaticaliteit; de score kon minimaal op 1 liggen, en maximaal op 5. “Ik denk dat hij wense” komt het laagst uit op de Likert-schaal met 1.08, en “Wie de steen vindt, rape hem op” het hoogst met 1.73.

² In zin b staat de conjunctief feitelijk niet in de bijzin, maar in een tweede hoofdzin. Desondanks is de zin toch meegenomen in de analyse, omdat de resultaten qua acceptatiegraad voor interessante inzichten zorgden.

Uit de *one-way* ANOVA blijkt dat er geen verschil is tussen de groepen in leeftijd. De verdeling is gelijk en er zijn geen significante verschillen tussen de drie leeftijdscategorieën.

Tabel 3 toont de grammaticaliteit van zinnen met de conjunctief in een uitdrukking. Anders dan de conjunctieven in de reguliere zinnen, worden deze uitdrukkingen meer in spreektaal gebruikt. De verwachting dat de acceptatiegraad daarom hoger zou liggen voor de uitdrukkingen wordt in Tabel 3 bevestigd.

Zin	M (SD)	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)
f. "Leve de koning!"	2.97 (1.487)	23	20	16	19	22
g. "Piet liep als het ware tegen me aan."	3.81 (1.220)	4	16	13	29	38
h. "Moge Jan vrede vinden."	2.60 (1.443)	33	19	16	19	13
i. "Mario leve lang!"	1.73 (1.127)	61	19	11	4	5
j. "Lies moet koste wat het kost haar baan behouden."	4.42 (.966)	4	2	4	28	62

Tabel 3: Acceptatiegraad (M) van de conjunctief in uitdrukkingen

De zinnen in Tabel 3 hebben allen een uitdrukking met de conjunctief die meer in natuurlijke taal wordt gebruikt: *leve*, *als het ware*, *moge*, en *koste wat het kost*. De laatste uitdrukking heeft de hoogste acceptatiegraad met 4.42. Het is opmerkelijk dat de uitdrukking met "leve" toegankelijker is als het in de uitroep *leve de koning* staat.

Hierbij is ook een *one-way* ANOVA uitgevoerd, en er was bij één conjunctief een ongelijke verdeling voor de verschillende leeftijdscategorieën. Bij *Piet liep als het ware tegen me aan* was er een significant verschil tussen de groepen ($F(2, 97) = 5.464$; $p = 0.006$). Uit de Scheffe post-hoc test is gebleken dat het verschil lag tussen de gemiddelden van de jonge groep (4.17) en de middelste groep (3.35) ($p = 0.008$). De jonge groep accepteert deze zin met uitdrukking met de conjunctief dus meer dan de middelste groep.

Uit het tweede deel van de enquête dat focuste op het vinden van *diaphasic variation* zijn geen verschillen tussen groepen naar voren gekomen. De ruime meerderheid koos ongeacht de formele of informele gesprekspartner een zin zonder conjunctief in de bijzin.

Voor het testen van de tweede hypothese is er gekeken naar het derde deel van de enquête. Hierbij kregen de deelnemers een zin waarbij de tweede frase een conjunctief bevatte. Een voorbeeld hiervan is: *Ik ben tevreden dat hij twee huizen bezitte*. De andere zinnen zijn terug te vinden in de appendix. De participanten kregen bij deze zinnen de vraag waar ze verwachtten de reguliere zin met conjunctief eerder terug te vinden. Het ging hier dus niet om uitdrukkingen. Ze kregen de keuze tussen een formele setting (NRC) en informele setting (Twitter); ofwel tussen ouderwetse (Multatuli) en moderne literatuur (Tommy Wieringa); ofwel tussen formele televisie (NOS journaal) en informele televisie (RTL Boulevard); ofwel tussen een lager educatieniveau (MBO-les) en een hoger educatieniveau (universitair college); ofwel tussen een beleefde/formele brief (van de overheid) en een onbeleefde/informele brief (van de buurman).

Antwoord	Frequentie (%)
Twitter	53
NRC	47

Tabel 4: Vergelijking van Twitter (informeel) en NRC (formeel).

Antwoord	Frequentie (%)
Multatuli	85
Tommy Wieringa	15

Tabel 5: Vergelijking van Multatuli (ouderwets) en Wieringa (modern).

Antwoord	Frequentie (%)
NOS journaal	54
RTL boulevard	46

Tabel 6: Vergelijking van NOS (formeel) en RTL (informeel).

Antwoord	Frequentie (%)
MBO-les	56
Universitair college	44

Tabel 7: Vergelijking van MBO (lagere educatie) en universiteit (hogere educatie).

Antwoord	Frequentie (%)
Brief van de overheid	44
Brief van de buurman	56

Tabel 8: Vergelijking van overheid (beleefd/formeel) en buurman (onbeleefd/informeel).

Tabellen 4-8 geven aan hoeveel procent van de participanten voor elk antwoord koos. De Pearson correlatie toont dat Twitter vs. NRC en MBO vs. universiteit hetzelfde meten. In dit geval is dit educatie en formaliteit (Pearson correlatie = .417; $p = <.01$). Daarnaast meten Multatuli vs. Wieringa, NOS vs. RTL, en overheid vs. buurman ook hetzelfde: formaliteit en mogelijk ook ouderwetsheid (Pearson correlatie = .230; $p = .021$ voor Multatuli en Wieringa tegenover NOS en RTL; Pearson correlatie = .203; $p = .043$ voor Multatuli en Wieringa tegenover overheid en buurman; Pearson correlatie = .616; $p = <.01$ voor NOS en RTL tegenover overheid en buurman).

Deze correlaties laten zien dat participanten die voor Twitter kozen, ook eerder voor MBO kozen in plaats van universiteit (zie Tabel 9).

	MBO	Universiteit	Totaal
Twitter	40	13	53
NRC	16	31	47
Totaal	56	44	100

Tabel 9: Crosstabs vergelijking van MBO en universiteit tegenover Twitter en NRC.

Van de 56 mensen die voor MBO kozen, kozen er uit deze groep ook 40 voor Twitter (71,43%). Van de participanten die juist voor Universiteit kozen, koos 70,45% ook voor het NRC. Dit laat zien dat men individueel een keuze maakt dat de conjunctief ofwel informeel en van een lager educatieniveau is ófwel formeel en van een hoger educatieniveau. Anders gezegd, elk individu beschouwt de conjunctief op één van de twee wijzen, en is daar doorgaans niet in tweestrijd over.

Daarnaast betekende de hoge correlatie bij RTL en buurman dat deelnemers eerder geneigd waren voor buurman te kiezen als ze ook voor RTL hadden gekozen (zie Tabel 10).

	Overheid	Buurman	Totaal
NOS	39	15	54
RTL	5	41	46
Totaal	44	56	100

Tabel 10: Crosstabs vergelijking van overheid en buurman tegenover NOS en RTL.

44 participanten kozen voor overheid (formeel), en 39 van hen voor de NOS (88,64%). Wanneer men voor buurman (informeel) koos, was de kans groter dat ze ook voor RTL zouden kiezen (73,21%). Dit ondersteunt de resultaten van Tabel 9, namelijk dat de participanten een consequente

keuze hebben gemaakt de conjunctief ofwel als formeel (NOS en overheid), ofwel als informeel (RTL en buurman) te beschouwen.

Tenslotte is er voor het derde deel van de enquête gekeken of de variabelen geslacht, leeftijd, en educatieniveau de resultaten beïnvloedden. Deze factoren zouden van invloed kunnen zijn op wie de conjunctief meer als formeel en beleefd beschouwen.

Met Crosstabs is gekeken naar het aantal mannen en vrouwen dat voor een bepaalde optie koos (Tabel 11 en 12). De percentages geven aan hoeveel procent van het geslacht eenzelfde keuze maakte (bijvoorbeeld in Tabel 11: 29 van de 34 mannen, 85,3%, verwachtte een reguliere zin met de conjunctief eerder terug in Multatuli).

	Twitter (%)	NRC (%)	Multatuli (%)	Wieringa (%)	NOS (%)	RTL (%)
Man (N=34)	17 (50,0)	17 (50,0)	29 (85,3)	5 (14,7)	20 (58,8)	14 (41,2)
Vrouw (N=65)	35 (53,8)	30 (46,2)	55 (84,6)	10 (15,4)	34 (52,3)	31 (47,7)
Anders (N=1)	1 (100)	0	1 (100)	0	0	1 (100)
Totaal	53	47	85	15	54	46

Tabel 11: Frequenties van keuzes voor formaliteit op basis van geslacht (deel 1).

	MBO (%)	Universiteit (%)	Overheid (%)	Buurman (%)
Man (N=34)	16 (47,1)	18 (52,9)	17 (50,0)	17 (50,0)
Vrouw (N=65)	40 (61,5)	25 (38,5)	27 (41,5)	38 (58,5)
Anders (N=1)	0	1 (100)	0	1 (100)
Totaal	56	44	44	56

Tabel 12: Frequenties van keuzes voor formaliteit op basis van geslacht (deel 2).

Volgens de *one-way* ANOVA is er geen significant verschil tussen de geslachten (man en vrouw) in de data: Twitter vs. NRC ($F(2, 97) = .504$; $p = .606$); Multatuli vs. Wieringa ($F(2, 97) = .091$; $p = .914$); NOS vs. RTL ($F(2, 97) = .772$; $p = .465$); MBO vs. Universiteit ($F(2, 97) = 1.596$; $p = .208$); overheid vs. buurman ($F(2, 97) = .710$; $p = .494$).

Hoewel het verschil niet significant is, valt het toch op dat vrouwen gemiddeld de conjunctief in de reguliere zin eerder als informeel (53,8% voor Twitter), onbeleefd (58,5% voor buurman), en van een lager educationiveau (61,5% voor MBO) beschouwen dan mannen. Voor de keuze tussen Multatuli en Wieringa scoorden beiden geslachten gelijk. De enige zin waarbij mannen sterker de keuze maakten voor de formele optie was bij NOS vs. RTL (58,8% van de mannen koos NOS, terwijl dat bij de vrouwen 52,3% was).

Er is dus geen significant verschil van geslacht, maar Tabellen 13 en 14 tonen wel aan dat vrouwen minder sterk verdeeld zijn over hun keuze en eerder informaliteit en onbeleefdheid aan de conjunctief verbinden.

Er is ook onderzocht in hoeverre de leeftijdscategorie effect heeft op de attitude ten opzichte van de conjunctief. In Tabel 13 en 14 zijn de resultaten van de Crosstabs te zien.

	Twitter (%)	NRC (%)	Multatuli (%)	Wieringa (%)	NOS (%)	RTL (%)
J (N=53)	23 (43,4)	30 (56,6)	49 (92,5)	4 (7,5)	36 (67,9)	17 (32,1)
M (N=34)	26 (76,5)	8 (23,5)	25 (73,5)	9 (26,5)	11 (32,4)	23 (67,6)
O (N=13)	4 (30,8)	9 (69,2)	11 (84,6)	2 (15,4)	7 (53,8)	6 (46,2)
Totaal	53	47	85	15	54	46

Tabel 13: Frequenties van keuzes voor formaliteit op basis van leeftijd (deel 1). J is jongere groep, M is middelste groep, O is oudere groep.

	MBO (%)	Universiteit (%)	Overheid (%)	Buurman (%)
J (N=53)	25 (47,2)	28 (52,8)	29 (54,7)	24 (45,3)
M (N=34)	24 (70,6)	10 (29,4)	7 (20,6)	27 (79,4)
O (N=13)	7 (53,8)	6 (46,2)	8 (61,5)	5 (38,5)
Totaal	56	44	44	56

Tabel 14: Frequenties van keuzes voor formaliteit op basis van leeftijd (deel 2). J is jongere groep, M is middelste groep, O is oudere groep.

De *one-way* ANOVA laat zien dat er significante verschillen zijn bij de volgende groepen: Twitter vs. NRC ($F(2, 97) = 6.652$; $p = .002$); NOS vs. RTL ($F(2, 97) = 5.721$; $p = .004$); en Overheid vs. Buurman ($F(2, 97) = 6.399$; $p = .002$).

Met de Scheffe post-hoc test is aangetoond dat de significante verschillen bij de middelste groep liggen. Bij Twitter vs. RTL werd Twitter relatief meer door de middelste groep dan door de jongere groep gekozen ($p = .008$) en meer door de middelste groep dan door de oudere groep ($p = .016$). Bij NOS vs. RTL werd RTL relatief meer door de middelste groep gekozen dan door de jongere groep ($p = .004$); er was hier geen verschil tussen de middelste en oudere groep. Tenslotte werd bij overheid vs. buurman meer voor buurman gekozen door de middelste groep dan door de jongere groep ($p = .006$) en meer door de middelste groep dan door de oudere groep ($p = .034$). Dit duidt erop dat de middelste groep een voorkeur heeft de conjunctief als informeel en onbeleefd te beschouwen, met een grotendeelse keuze voor Twitter, RTL, en buurman.

Tenslotte is er gekeken naar educatieniveau. Via Crosstabs is gekeken naar de keuzes van de participanten met verschillende opleidingsniveaus. Uit de chi-kwadraat test bleek dat er alleen bij Twitter vs. NRC een significant verschil was voor educatie ($\chi^2(5) = 11.938$; $p = .036$). Dit betekent dat de groepen ongelijk verdeeld waren. Een belangrijk discussiepunt is dat er slechts 1 persoon van Havoniveau en 1 persoon van VWO-niveau was, waardoor de resultaten aangetast kunnen worden. Het opleidingsniveau van de andere geënquêteerden allemaal hoger. De *one-way* ANOVA bevestigt een significant verschil tussen groepen bij Twitter vs. NRC ($F(5, 94) = 2.549$; $p = .033$).

5.2 Analyse

Bij het analyseren van de resultaten zijn enkele zaken opgevallen. Allereerst is er geen verschil gevonden in de verschillende werkwoordsklassen zoals die in Vendler (1957) worden weergegeven. De klassen zijn alleen op de achtergrond relevant op de manier dat alle klassen vertegenwoordigd waren, en dat mogelijke effecten van de conjunctief hiervan niet afhankelijk waren. Om deze reden zijn de werkwoordsklassen verder niet besproken in de data.

Bij het onderdeel grammaticaliteit scoorde zin b. “Wie de steen vindt, rape hem op” het hoogst qua gemiddelde. Deze zin zou geïnterpreteerd kunnen worden als een uitdrukking, waardoor men deze mogelijk natuurlijker (en dus acceptabeler) vindt klinken dan de andere reguliere zinnen met conjunctief.

Bij hetzelfde onderdeel van grammaticaliteit is een duidelijk contrast te zien wat betreft de zinnen met de conjunctief in de reguliere zin tegenover de zinnen met de conjunctief als uitdrukking. De zinnen met uitdrukking hebben allemaal een zelfde of een hogere acceptatiegraad dan de reguliere zinnen. Dit geeft aan dat men een verschil in grammaticaliteit aanvoelt als het gaat om een uitdrukking of niet.

Toch was er geen verschil in grammaticaliteit bij de participanten van verschillende leeftijdscategorieën. Dit is in tegenstelling met wat er verwacht werd in de eerste hypothese. Dit leidt tot de conclusie dat de conjunctief in het Nederlands zo goed als uitgestorven is, ook bij de oudere generatie, en dat hij zelfs als niet grammaticaal correct wordt gezien.

Het tweede deel toont geen effecten van *diaphasic variation*, en dit betekent dat als er een *forced-choice* moet worden gemaakt tussen de indicatief en de conjunctief in de bijzin, men altijd voor de indicatief zal kiezen, ongeacht de gesprekspartner.

Uit het derde deel van de enquête blijkt dat de meerderheid voor RTL boven NOS, MBO boven universiteit, en buurman boven overheid kiest. Dit is in tegenspraak met de hypothese dat de conjunctief als beleefd en formeel zou worden beschouwd, maar geeft ook een interessant nieuw perspectief op de hoofdvraag van dit eindwerkstuk. Het geeft de indicatie dat de conjunctief eerder als onnatuurlijk Nederlands wordt beschouwd, getuigend van een lager niveau of zelfs onbeleefdheid.

De meerderheid voor de onbeleefde en informele interpretatie is niet significant, zo blijkt uit Tabel 4-8, maar andere analyses hebben getoond dat men ofwel de conjunctief als formeel en beleefd zag, ofwel als informeel en onbeleefd (Tabel 9 en 10). *Within-subjects* zijn participanten dus niet verdeeld over hoe ze de conjunctief moeten beschouwen. Elk individu heeft een eigen keuze gemaakt en is niet in tweestrijd over de attitude ten opzichte van de conjunctief.

Dit laatste onderdeel geeft dus aan dat er wel degelijk effecten zijn van *diachronic*, *diastratic*, en *diamesic registers*. Daarbij komt dat het *diaphasic level* hier ook nog eens naar voren komt. Als er sprake is van een *forced-choice* met de keuze tussen twee tegenpolen binnen de dimensies komt er een ouderwets, informeel, en onbeleefd register naar voren. Het feit dat de *diaphasic variation* niet getoond werd in het tweede deel van de enquête heeft ermee te maken dat de participanten ook de keuze hadden uit een indicatief. In dit laatste deel was deze keuze er niet.

Tenslotte is nog gekeken of er effecten waren van geslacht, leeftijd, en educatie. Er zijn geen significante effecten van geslacht gevonden, maar bij vrouwen was er wel een voorkeur om de conjunctief als informeel en onbeleefd te beschouwen. Vrouwen nemen het voortouw op het gebied van taaltrends, waardoor ze de attitude ten opzichte van taalkundige fenomenen kunnen leiden.

Bij leeftijd waren er significante effecten gevonden bij de middelste leeftijdsgroep (30-55 jaar) ten opzichte van de jongere en oudere groep. Deze middengroep beschouwde de conjunctief meer als informeel en onbeleefd. Mogelijk interpreteren ze de conjunctief als ‘straattaal’, als iets van jongeren.

Voor educatieniveau was het lastig om conclusies te trekken uit de toetsen, omdat er zoals gezegd één persoon met HAVO-niveau deelnam, en één persoon met VWO-niveau. Behalve bij Twitter vs. NRC zijn er geen significante verschillen gevonden. Er zullen meer testen met meer homogene groepen moeten plaatsvinden, zoals een test voor *between-subjects* met alleen participanten met MBO- of WO-niveau, om mogelijke effecten te vinden. Dit geldt ook voor de variabelen geslacht en leeftijd. Deze factoren zouden verder specifiek moeten worden in meer gedetailleerd onderzoek om het effect van deze variabelen te bepalen.

6 Samenvatting & Conclusie

In dit eindwerkstuk is gefocust op de attitude ten opzichte van het gebruik van de conjunctief in het Nederlands. Ten eerste was het belangrijk om alle contexten en functies van de conjunctief te identificeren. In het Nederlands gebruikt men de conjunctief alleen nog in uitdrukkingen. Dit verschilt zeer van de conjunctief in het Italiaans: hier is het een vast onderdeel van de grammatica en een vereiste in veel gevallen met een hoog register. Dit neemt niet weg dat het Italiaans als een goed referentiekader gebruikt kon worden om mogelijke overlap tussen het Italiaans en het Nederlands te vinden. Het Italiaans was een startpunt om via de functies van de conjunctief het gebruik ervan in het Nederlands uit te werken. Er werd geen zelfde effect gevonden wat betreft de functies, en daarom was de volgende stap om naar Vendlers (1957) werkwoordsklassen te kijken. Er bleek ook geen effect te zijn als alle werkwoordsklassen vertegenwoordigd waren. Toen restte de vraag of het wellicht een sociolinguïstisch probleem was dat het gebruik van de conjunctief belemmerde. Via de dimensies van variatie van Coseriu (1981) werd duidelijk dat de perceptie, de attitude ten opzichte van de conjunctief, het gebruik bepaalt.

In de enquête werd dit getoetst en er kwam een verschil uit wat betreft de spreker, het medium, en de sociale groep. Qua grammaticaliteit werd duidelijk dat uitdrukkingen significant meer werden geaccepteerd dan de conjunctief in de bijzin (zoals hij in het Italiaans gebruikt zou worden volgens de diverse functies). De context was hetgeen dat bepalend was voor de attitude, en hier kwam uit dat de conjunctief meer geassocieerd werd met een laag register.

Naar aanleiding van het onderzoek kunnen er verscheidene conclusies worden getrokken, die antwoord geven op de hoofdvraag: Wat is de attitude ten opzichte van de conjunctief in het Nederlands?

Allereerst bleek uit de resultaten van de data-analyse de voorkeur dat de conjunctief in de bijzin als ongrammaticaal wordt gezien. Hierbij spelen variabelen als leeftijd, educatie, en geslacht geen rol. Het feit dat de oudere leeftijdsgroep de conjunctief in de bijzin ook niet accepteerde, betekent dat men het ook niet gewend is uit het verleden. Er kan dus gesteld worden dat de conjunctief in de bijzin als onnatuurlijk Nederlands gezien wordt, en niet wordt beschouwd als grammaticaal correct. Hiermee is de eerste hypothese ontkracht.

Het is anders wanneer het gaat om de conjunctief in een uitdrukking. Zoals in de inleiding besproken is, is de enige manier waarop men mogelijk nog de conjunctief gebruikt in een uitdrukking. De acceptatie van deze manier van gebruik lag ook vele malen hoger dan de conjunctief in de bijzin. Dit bevestigt dat, tot op zekere mate, alleen het gebruik van bekende uitdrukkingen met de conjunctief acceptabeler aanvoelt. Dit is in lijn met de tweede hypothese.

Naar aanleiding van de gegeven contexten, die wat betreft ouderwetsheid, formaliteit, en beleefdheid verschilden, komt uit de enquêteresultaten naar voren dat de conjunctief in de bijzin ouderwets, informeel, en onbeleefd is qua register. Deze aanname werd vooral geleid door vrouwen in het algemeen, en mensen uit de middelste leeftijdsgroep. Er zijn geen effecten van educatieniveau gevonden; dit zou wellicht wel het geval kunnen zijn bij een meer heterogene groep waarbij de educatieniveaus meer verspreid zijn.

De derde hypothese dat de conjunctief een hoog register heeft is met de resultaten ontkracht. Er zijn effecten van tijd (*diachronic variation*), register (*diaphasic variation*), sociale klasse (*diastratic variation*), en medium (*diamesic variation*) gevonden, wat tot de conclusie van het lage register heeft geleid.

Kortom, als het gaat om de attitude tegenover de conjunctief kan gesteld worden dat deze alleen acceptabel is in een uitdrukking als het gaat om de grammaticaliteit. Dit sluit aan bij het idee dat de conjunctief een informeel en onbeleefd register heeft, wat ook voor het perspectief van lage grammaticaliteit kan zorgen. Het is nog de vraag hoe zeer men de conjunctief in spreektaal gebruikt, daarvoor moeten meer onderzoeken naar actieve productie worden gedaan. De conjunctief in de bijzin is zo goed als verdwenen, haast uitgestorven, in de Nederlandse taal en men vindt het zelfs onnatuurlijk wanneer deze in een zin wordt gebruikt – behalve als het gaat om een vaste uitdrukking. De conclusie dat de conjunctief in de bijzin als taalfout wordt beschouwd, is nog te gewaagd, maar het is wel een overweging die gemaakt kan worden bij verder onderzoek.

7 Referenties

- Broekhuis, H., Corver, N. & Vos, R. (2015) Subjunctive in Van Riemsdijk, H. & Kenesei, I. (Eds.), *Syntax of Dutch: Verbs and Verb Phrases. Volume 1*. 97-102. Via <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/33196>
- Bybee, J.L. (1998). “Irrealis” as a Grammatical Category. *Anthropological Linguistics*, 40(2), 257-271.
- Coseriu, E. (1981). Los conceptos de 'dialecto', 'nivel' y 'estilo de lengua' y el sentido propio de la dialectología. *Lingüística española actual*, 3, 1-32.
- Cristofaro, S. (2003). *Subordination*. Oxford University Press.
10.1093/acprof:oso/9780199282005.001.0001
- Genootschap Onze Taal, (2011). Werkwoordstijden. Onzetaal.nl. Bezocht op 2-11-20.
- Giordano, C. (2020). *Concordanza dei Tempi*. [PowerPoint presentatie]. Universiteit Utrecht.
- Giorgi, A. (2009). *Toward a syntax of the subjunctive mood*. *Lingua*, 119(12), 1837-1858.
- Hoogeveen, S. (2020). *Una Ricerca Comparativa tra Italiano e Neerlandese sulla Traduzione del Congiuntivo*. [BA Thesis, Utrecht University, Utrecht] DSpace, UU Library.
- Kibort, A. (2008). “Aspect”. *Grammatical Features*.
- Lacaze, G. (2020). Diamesic Variation in Direct Reported Speech: Representing Orality in Fiction. *Recherches Anglaises et Nord Americaines, Presses Universitaires de Strasbourg, Internal Variation : A Special Focus on Diamesic Variation*, 53, 99-114.
- Mauri, C. & Sansò, A. (2016). *Chapter 9: The Linguistic Marking of (Ir)realis and Subjunctive*. *Handbook of Modality and Mood*, Eds. Nuyt, J. & Auwera, J. van der. Oxford University Press.
- Mezzadri, M. (2000). *Grammatica essenziale della lingua italiani con esercizi* (4e edizione). Perugia: Guerra Edizioni.
- Nederlandse Taalunie (n.d.). *Aanvoegende Wijs*. Taaladvies.
https://taaladvies.net/taal/advies/term/1/aanvoegende_wijs/

Oxford University Press (2020.) “What is a Mood in Grammar?” Lexico.com. Bezocht op 2-11-20.

Renzi, L. (1988). *Grande Grammatica Italiana di Consultazione, Vol. 1*. 535–594. Bologna: Il Mulino.

Satta, L. (1994). *Ma che modo: uso e abusi del congiuntivo*. Bompiani.

Savy, R. & Cutugno, F. (2009). “Diatopic, diamesic and diaphasic variations in spoken Italian.” In Proceedings of 5th Corpus Linguistic Conference (CL2009), Liverpool, edited by Michaela Mahlberg, Victorina González-Díaz and Catherine Smith.

Serianni, L. (1986). Il problema della norma linguistica dell’Italiano. *Gli annali dell’Università per Stranieri* 7, 47–61.

Serianni, L. (2006). *Grammatica italiana*. Torino: UTET.

Vendler, Z. (1957). Verbs and Times. *The Philosophical Review*, 66(2), 143-160.

8 Appendix

Bachelor Eindwerkstuk Onderzoek Enquête

Beste lezer,

Wat fijn dat u mij wil helpen met dit onderzoek voor mijn Bachelor Eindwerkstuk. De data die verzameld worden, zullen alleen gebruikt worden voor dit doeleinde. Daarnaast zijn de data geheel anoniem. Het onderzoek zal ongeveer 5-10 minuten duren.

Anne Molegraaf

*Required

Bent u een moedertaalspreker van het Nederlands? *

- Ja
- Nee

Enquête deel 1

In dit eerste gedeelte moet u beoordelen of u de volgende zinsconstructies in het dagelijks leven zou kunnen gebruiken.

Hierbij is 1: "Nee, deze zin zou ik nooit gebruiken."

Hierbij is 5: "Ja, deze zin kan ik zeker gebruiken."

(Dit was een Likert-schaal van 1 t/m 5, de zinnen stonden in deze volgorde (gerandomized); de rood gedrukte tekst was niet zichtbaar voor de participanten.)

1. Ik wil dat hij gelove. * [conjunctief in bijzin]
2. Leve de koning! * [conjunctief in uitdrukking]
3. De trui zit in de was. * [filler]
4. Maria zou de kat aaien. * [filler]
5. Piet liep als het ware tegen me aan. * [conjunctief in bijzin]
6. Ik hoop dat de taart lekker is. * [filler]
7. Zij wilde dat Piet zou dansen. * [filler]
8. Wie de steen vindt, rape hem op³. * [conjunctief in tweede frase]
9. Jan kocht een cadeau voor Maria. * [filler]
10. Ik weet niet of hij renne. * [conjunctief in bijzin]
11. De vogel zou het ei uitbroeden. * [filler]
12. Moge Jan vrede vinden. * [conjunctief in uitdrukking]
13. Piet laat de hond uit. * [filler]

³ In zin 8 staat de conjunctief feitelijk niet in de bijzin, maar in een tweede hoofdzin. Desondanks is de zin toch meegenomen in de analyse, omdat de resultaten qua acceptatiegraad voor interessante inzichten zorgden.

14. Ik denk dat hij wense. * [conjunctief in uitdrukking]
15. Lisa hoopte dat de school dicht zou zijn. * [filler]
16. Mario leve lang! * [conjunctief in uitdrukking]
17. Het schilderij viel van de muur. * [filler]
18. Ik ben tevreden dat hij zwemme. * [conjunctief in bijzin]
19. Lies moet koste wat het kost haar baan behouden. * [conjunctief in uitdrukking]
20. Jan zou willen koken. * [filler]

Enquête deel 2

In dit tweede gedeelte moet u een keuze maken wat u zou antwoorden op vragen van verschillende sprekers.

Als de minister-president vraagt: "Wilt u een rondleiding?" Wat is uw antwoord? *

- Ik hoop dat ik er één krijg.
- Ik hoop dat ik er één krijg.

Als een vriend vraagt: "Wanneer wil je afspreken?" Wat is uw antwoord? *

- Ik wil dinsdag afspreken.
- Ik zou dinsdag willen afspreken.

Als de koningin vraagt: "Lust u een kop koffie?" Wat is uw antwoord? *

- Ik lust een kop koffie.
- Ja, dat wil ik wel.

Als de dokter vraagt: "Heeft u veel last van uw nek?" Wat is uw antwoord? *

- Ik zou wel iets tegen de pijn kunnen gebruiken.
- Ik kan wel iets tegen de pijn gebruiken.

Als een vriendin vraagt: "Waar droom je over?" Wat is uw antwoord? *

- Ik droomde dat ik een huis kocht.
- Ik droomde dat ik een huis kope.

Als de koning vraagt: "Lust je een kopje thee?" Wat is uw antwoord? *

- Ik lust wel een kopje thee.
- Ik zou wel een kopje thee lusten.

Als uw oma vraagt: "Wanneer zullen we afspreken?" Wat is uw antwoord? *

- Ik denk dat ik dit weekend kunne.
- Ik denk dat ik dit weekend kan.

Als een caissière vraagt: “Heeft u een tasje nodig?” Wat is uw antwoord? *

- Ik heb geen tasje nodig.
- Ik hoef geen tasje.

Als uw zus vraagt: “Wat verwachtte je van het feest?” Wat is uw antwoord? *

- Ik hoopte dat er leuke muziek was.
- Ik hoopte dat er leuke muziek zou zijn.

Als de tandarts vraagt: “Poetst u tweemaal per dag?” Wat is uw antwoord? *

- Ik ben niet zeker dat ik tweemaal poetse.
- Ik ben niet zeker dat ik tweemaal poets.

Enquête deel 3

In dit laatste gedeelte moet u bepalen waar u verwacht de volgende zinnen eerder terug te vinden.

"Ik ben tevreden dat hij twee huizen bezitte." Vind ik eerder terug: *

- Op Twitter
- In het NRC dagblad

"Ik wil dat hij zijn straat vinde." Vind ik eerder terug: *

- In een boek van Multatuli
- In een boek van Tommy Wieringa

"Het is belangrijk dat hij de top bereike." Vind ik eerder terug: *

- In het NOS journaal
- Bij RTL Boulevard

"Ik denk dat de schrijver een nieuw boek make." Vind ik eerder terug: *

- In een MBO-les
- In een universitair college

"Ik weet niet of u dit realisere." Vind ik eerder terug: *

- In een brief van de overheid
- In een brief van een buurman

Achtergrond

Voor het verzamelen van de data zou ik graag wat achtergrondinformatie vernemen, die verder geheel anoniem zal blijven.

Hoe identificeert u zich? *

- Man
- Vrouw
- Anders

Tot welke leeftijdsgroep behoort u? *

- >36 jaar
- 36-55 jaar
- <55 jaar

Wat is uw hoogst genoten opleiding? *

- Basisschool
- VMBO
- HAVO
- VWO
- MBO
- HBO
- Universiteit

Heeft u uw hele leven in Nederland gewoond? *

- Ja
- Nee